

об'яснення – правовому результату. Факти, с которыми порядок связывает возникновение правового результата, представляют собой субъективную действительность (реальность). Факты выступают центральными элементами соответствующих юридических конструкций, в контексте которых они как их элементы и оцениваются. Акты и факты не следует отождествлять с соответствующими юридическими конструкциями.

Ключевые слова: акты, факты, юридические конструкции, распорядительный акт, методология.

Summary

Halabudenko O. Legal acts, facts and juridical construction in private law: some methodological remarks.

The paper is devoted to some issues of the theory of legal acts and facts. The author notes the normative character of legal facts and argues that the logical correlation between the hypothesis and disposition (sanction) of the legal norm should not be identified with a correlation between the matured fact and legal consequences admitted by the legal order that are recognized by the participants of legal communication. According to the author, the facts-hypothesis can be explained by referring to the basis of explanation – the legal result. The facts the legal order associates with the initiation of rights constitute a subjective reality. Facts are the central elements of the relevant legal constructions whereby they are evaluated as their elements. Acts and facts should not be identified with the appropriate legal constructions.

Key words: acts, facts, legal construction, act on disposition, methodology.

УДК 34(091):347(091):929(092)

Д. Д. БУЯДЖИ

Дмитро Дмитрович Буяджи, аспірант Національного університету «Одеська юридична академія»

«ХАРКІВСЬКИЙ» ПЕРІОД В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ БІОГРАФІЇ ПРОФЕСОРА О. І. ЗАГОРОВСЬКОГО

Останніми десятиріччями майже синхронно у різних галузях соціогуманітарного знання відбувся «антропологічний поворот», що актуалізував питання людського виміру в історії ідей, або інтелектуальній історії. Водночас наприкінці 80-х рр. минулого століття у західному науковому дискурсі навколо проблеми біографічного аналізу сформувалися дві платформи: представники першої заперечували пізнавальну цінність біографічної інформації, розглядаючи її лише як «ілюстрацію»; представники другої наголошували на тому, що без звернення до «особистої ментальної історії» вченого неможливо досягнути його творчості, генезис його ідей, особливості сприйняття його науковою спільнотою¹. Тоді ж, завдяки представникам другої «платформи», виник новий напрям біографічних досліджень – *інтелектуальна біографія*, – який набув поширення і в сучасній українській науковій біографістиці.

Не залишилась осторонь зазначених процесів і юридична біографістика, завданням якої, серед іншого, є виявлення нових та повернення несправедливо забутих імен правознавців, чий внесок у вітчизняну і світову юриспруденцію з тих чи інших причин не був належно оцінений. Саме до незаслужено забутих належить ім'я *Олександра Івановича Загорівського* (1849–1919 рр.) – вченого-цивіліста, історика права та одного з перших на вітчизняних теренах ювеналіста.

Непересічна постаць цього вченого та юриста, без сумнівів, заслуговує на біографічне дослідження: доктор цивільного права, заслужений ординарний професор, дійсний статський радник, володар низки державних нагород та орденів за професійні здобутки, у тому числі Уваровської премії Імператорської академії наук за дослідження «О разводе по русскому праву». На працях цього вченого, які й сьогодні є вельми цікавими та зберігають своє наукове значення, виховалось не одне покоління юристів.

Аналіз публікацій засвідчив, що до цього часу єдиним джерелом відомостей про життя та наукову і викладацько-педагогічну діяльність О. І. Загорівського слугують дорадянські й сучасні навчально-довідкові видання, присвячені історії вітчизняної цивілістики і невеликий за обсягом біографічний нарис В. О. Томсінова. Єдиний автобіографічний нарис правознавця було надруковано у «Біографічному словнику професорів та викладачів юридичного факультету Імператорського Харківського університету», де він зазначив віхи й напрями своєї діяльності та головні праці.

Застосований нами концепт інтелектуальної біографії вимагає розширення джерельної бази біографічного дослідження, зокрема, за можливості, включення до неї усіх опублікованих матеріалів вченого; наративних джерел (щоденники, спогади сучасників, листування); періодики; документації установ, організацій та корпорацій, що відбиває буденне життя і професійну діяльність вченого; рецензій та посилань на його праці тощо.

Метою цієї статті є реконструкція «харківського» періоду наукової, викладацько-педагогічної та професійно-юридичної діяльності О. І. Загорівського в контексті сучасних підходів у юридичній біографістиці.

Істотна роль у започаткуванні нового напрямку біографічних досліджень – інтелектуальної біографії – належала головно представникам історії економічної думки. Один з найвідоміших серед них – Дональд

Уокер – на початку 1980-х рр. розробив популярну і тепер своєрідну модель інтелектуальної біографії, що складається з сукупності чотирьох типів біографії: біографії особистості, професійної біографії, бібліографічної біографії та ситуаційної біографії, або біографії середовища. Зазначена модель дає змогу, на нашу думку, поєднувати в юридико-біографічних дослідженнях різні типи біографічного аналізу, традиційне наведення певного мінімуму конкретних біографічних відомостей – із дослідженням соціокультурних умов та інтелектуального середовища, в яких відбувалась наукова діяльність вченого-юриста.

За допомогою прийому історичної періодизації, критерієм якої послугувало місце розташування університетів, з якими у той чи інший час була пов'язана основна наукова та викладацька діяльність О. І. Загоровського, в інтелектуальній біографії вченого нами були виділені три періоди: «київський» (1867–1879 рр.), «харківський» (1880–1891 рр.) та «одеський» (1892–1919 рр.). «Київський» період розглядався нами у попередніх публікаціях, тож у пропонованій статті досліджується другий, «харківський» період.

Точкою відліку «харківського» періоду в біографії професора Загоровського є момент зайняття ним посади штатного доцента на вакантній кафедрі цивільного права та судочинства в Імператорському Харківському університеті. Обрання Загоровського доцентом кафедри, яку свого часу обіймали імениті професори – С. В. Пахман (1862–1866 рр.) та П. П. Цитович (1867–1873 рр.), – значною мірою залежало від схвальної рецензії О. Ф. Кістяківського, наданої на прохання не менш знаного А. М. Стоянова, – тодішнього декана юридичного факультету Харківського університету, доктора державного права на кафедрі римського права. Власне, можливість доручення кафедри доценту (не більше, ніж на три роки) була передбачена діючим тоді ліберальним університетським статутом 1863 року.

Примітно, що пропозиція запросити О. І. Загоровського на кафедру цивільного права належала Леонтію Миколайовичу Загурському (1847–1912 рр.)², тоді доценту кафедри римського права, який у той час на рівні докторської дисертації розробляв проблематику правового становища дітей, у тому числі позашлюбних, за римським і французьким правом. Та попри близькість тематики наукових студій двох вчених, варто зазначити, що саме у магістерському дослідженні Загоровського питання правового статусу позашлюбних дітей вперше вирішувалось принципово і було відокремлено від суто цивілістичних проблем. 1881 р. тоді ще у ступені магістра О. І. Загоровський рецензував твір Загурського та виступив опонентом при захисті його докторської дисертації³.

У Харківському університеті Загоровський відступає від ювенально-правових студій та починає працювати над докторською дисертацією на тему «*О разводе по русскому праву*». Приступаючи до розроблення такої «непочатої ниви», як проблема розлучення, вчений звертає увагу на вкрай незадовільне вирішення цього питання в законодавстві та літературі. Відтак у рецензії на працю О. Способіна (очевидно, магістранта Московського університету), присвячену історії та догмі шлюбнорозлучного права в Росії, Загоровський, явно натякаючи на себе, заявляв, що серйозне вивчення зазначеної теми ще не розпочато і чекає на свого дослідника⁴. При цьому сам Способін дуже скромно поставився до свого дослідження, завданням якого було тільки зібрати та узагальнити матеріали з досліджуваного питання, з огляду на що, писав він, не можна пред'являти до його твору надто суворих вимог⁵.

Головну мету своєї капітальної праці, як зазначено у передмові до неї, Загоровський вбачав у тому, щоб простежити «історію російської правосвідомості в інституті розлучення». Оскільки народна правосвідомість відбивається не лише у законодавчих актах, а й у юридичних діях самого народу, автор намагався вивчити обране ним питання з точки зору офіційної та неофіційної правосвідомості. Дослідження певного юридичного інституту, що ґрунтується лише на одних юридичних даних, не підтверджених побутовими явищами, Загоровський вважав слабким відображенням дійсності, надто, якщо йдеться про інститути сімейного права, де більшість норм запозичені, вироблені іншою нацією⁶. Водночас професор М. С. Суворов, якому належить ґрунтовна рецензія на твір Загоровського, дорікав автору, що при зображенні явищ юридичного побуту той не завжди переймався, чи дійсно у них відбито власне «правні переконання народу»⁷. Формулюючи загальні підсумки своєї праці, Загоровський у заключній частині дисертації намагався представити розвиток російської правосвідомості у питанні про розірвання шлюбу впродовж понад десяти століть – від найдавніших часів до епохи Петра I, а відтак до другої половини XIX ст. – та передрікав близьку реформу шлюбнорозлучного права.

За своє дослідження, що 1884 р. принесло йому ступінь доктора цивільного права (захист відбувся у Московському університеті), О. І. Загоровський того ж таки року був удостоєний *Уваровської премії* – академічної нагороди, що присуджувалась авторам кращих історичних праць (у послужному списку роком присудження премії зазначено 1886 р.⁸). У 1884 р. Загоровський був обраний екстраординарним, а за два роки – ординарним професором кафедри, яку обіймав.

Подальше визнання фундаментальний твір Загоровського «*О разводе по русскому праву*» отримав 1892 р.^{*}, коли вчений уже працював у Новоросійському університеті. Того року, з нагоди проведення Всесвітньої художньо-промислової («Колумбової») виставки 1893 р. в Чикаго за участю Російської імперії, професорам імператорських університетів через ректорів було доручено подати на їхній розсуд до міністерства народної освіти найбільш видатні твори, а надто витончено видані праці, які б відповідали цілям виставки⁹. Авторами чотирьох з семи творів, надісланих до міністерства з Новоросійського університету для

* Незаперечним є інтерес до праці Загоровського і в наш час: у 2012 р. в Москві під назвою «*О разводе по русскому праву. Исследование бракоразводного права в России. От эпохи древних славян до второй половины XIX века*» вийшов її передрук.

участі у виставці, стали викладачі юридичного факультету. Серед них – О. І. Загоровський, а також ординарний професор кафедри торгового права і судочинства О. Ф. Федоров та приват-доцент кафедри фінансового права С. І. Іловайський¹⁰.

На хвилі «контрреформ» 80–90-х років XIX ст. у галузі освіти був затверджений університетський статут 1884 р., яким ліквідовувались автономія та виборне начало в устрої університетів, відновлені статутом 1863 р., натомість останні були поставлені у повну залежність від міністерства. Воно опікувалось усіма, навіть найбільш дрібними питаннями діяльності університетів – від призначення, підвищення й звільнення професорів (причому з огляду на їх політичну благонадійність та «образ думок»), обрання ректора та формування іспитових комісій до регламентації порядку складання огляду викладання та розподілу лекцій. Компетенція рад була звужена настільки, що без дозволу міністерства вони не могли вирішити, наприклад, питання про перенесення професорських лекцій з однієї години на іншу. Університетами прокотились незаслужені звільнення ліберальної професури, під які потрапили й відомі вчені-юристи М. М. Ковалевський та С. А. Муромцев. Звинувачений у тому, що він нібито потурає протиурядовим настроям студентів, намагається набути популярності серед них, тримаючись особно від інших викладачів, бере участь у зборах студентів, обідає з ними, збирає у себе вдома, 1887 р. був змушений подати у відставку дійсно популярний серед молоді професор Харківського університету, чудовий лектор та добрий знавець історії російського права І. І. Дитятін¹¹.

Однак, починаючи з 1888 р., ставлення уряду до університетів дещо пом'якшилося, чому сприяла певна зневіра в доцільність нових порядків, запроваджених статутом. Значний вплив на відновлення довіри до вищої школи мало відвідування університетських клінік в Харкові Олександром III після аварії імператорського поїзду 17 жовтня 1888 р., коли Харківський університет, насамперед в особі професора Грубе та студентів медичного факультету, взяв активну участь в наданні допомоги пораненим у цій катастрофі¹².

Ліберальний дух, що запанував у Харківському університеті, не дозволяв проникати до професорського корпусу вченим-консерваторам. Так, юридичний факультет з політичних міркувань усіляко перешкоджав захисту магістерської дисертації (і навіть складанню магістерського іспиту) В. Д. Каткова, палкого прихильника самодержавства і при цьому непересічного та плодovitого (на момент захисту він був автором чотирьох великих монографій) вченого, згодом одного з провідних теоретиків юридичного позитивізму в Російській імперії. Цікаво, що раніше, при вирішенні питання про залишення Каткова стипендіатом на кафедрі торгового права, проти цього висловився лише О. І. Загоровський, посилаючись на те, що кандидатіві бракує знань з предмета та старанності¹³. Звідси можна зробити висновок, що Загоровський, який за своїми політичними переконаннями був консерватор і належав радше до правого табору професорів (хоча й не був чорносотенцем), на освітянській ниві виявляв принциповість та високий професіоналізм.

В умовах засилля *римського права* на юридичних факультетах О. І. Загоровський піддав критиці керівні настанови міністерства народної освіти щодо перебудови викладання юридичних дисциплін, сформульовані у виданих 1885 р. «Іспитових вимогах, яким повинні задовольняти іспитники в комісії юридичній». Останніми на вивчення римського права передбачалося 36 годин щотижня, тобто більше, ніж на цивільне право та процес, торгове право, кримінальне право та процес разом (34 години), – нечувана цифра навіть для Німеччини, де наприкінці XIX ст. склалася концепція, за якою римське право має бути пропедевтичним курсом щодо курсу діючого національного права, внаслідок чого кількість годин на його вивчення скоротилась до 8–10 на тиждень¹⁴. Критикуючи апологію римського права у міністерських правилах, що була сконцентрована в тезі про визнання його загальною теорією права, Загоровський зазначав, що попри усі здобутки римського права сучасна юриспруденція не може задовольнятися і не задовольняється лише його «теорією»¹⁵.

Педагогічна діяльність О. І. Загоровського базувалась на принципі органічного зв'язку між викладанням теоретичного курсу та проведенням *практичних занять* з юридичних дисциплін. Опонуючи тим російським юристам, які практичне вивчення права в університеті вважали небажаним і недоцільним, Загоровський наполягав на тому, що студентів-юристів вкрай необхідно привчати застосовувати теоретичні знання до практичних випадків, причому взятих з реального життя, і ще задовго до визнання міністерством обов'язковості практичних занять використовував їх у своїй педагогічній практиці.

Симптоматично, що університетський статут 1884 р. та згадані вище міністерські правила, регламентуючи розвиток практичних занять, мали далеко не лише наукові цілі – міністерство розглядало ці заняття як один із засобів боротьби зі студентськими рухами та заворушеннями. Однак, попри численні старання міністерства у напрямі розширення практичних занять та значні асигнування на їх організацію, політичну функцію такі заняття все ж не виконували, оскільки, проводячи їх, викладачі здебільшого не дозволяли собі торкатися питань ненаукового характеру та політики¹⁶.

О. І. Загоровський дотримувався думки, що практичні заняття необхідно проводити паралельно з викладанням теоретичного курсу для забезпечення між ними максимальної взаємодії: викладене теоретично роз'яснюється практично; розглянуте на практичному прикладі супроводжується теоретичними висновками¹⁷. Практичним заняттям вчений приділяв дві години на тиждень, тобто третину шестигодинної норми викладання професора; вони включали розгляд і критичний аналіз вирішених цивільним судом справ та читання й обговорення рефератів на задану тему¹⁸. Не довіряючи судовій практиці, що ґрунтується на прецедентах касаційного департаменту, а не на законі, Загоровський волів, аби під час практичних занять студенти якомога раніше та детальніше знайомились з текстом законів.

Водночас суперечливі судові рішення з одного і того ж юридичного питання правознавець вважав добрим педагогічним засобом, а іноді пропонував для критичного розбору рішення, в яких виявлялась заста-

рілість закону і які давали привід порушити питання про його реформування, або, зрідка, рішення іноземних судів, що являли собою приклад зразкової юридичної техніки, чи в яких містились відповіді на питання, не вирішені у вітчизняному законодавстві¹⁹. Окрім критики судових рішень, студентам пропонувалось також завдання самостійно розв'язати казус, на підставі наданих судові матеріалів постановити рішення, – яке, однак, не зводилось до моделювання судового процесу («юриспруденції в особах») або «драматизування юридичних випадків», запропонованих проф. Д. І. Мейером).

На переконання Загоровського, викликати жвавий інтерес до практичних занять здатен лише той вчений-юрист, який знає юридичну практику не з розповідей чи вирішуваних касаційним департаментом справ, а насамперед з власного досвіду²⁰. Тож, підбираючи матеріали для своїх занять, він виходив з того, що це мають бути живі юридичні випадки, оскільки вправи на вирішення казусів в усій їхній «побутовій обстановці» слугуватимуть, з одного боку, тим «мостом», який у судовій діяльності допоможе юристові примирити різні інтереси, а з іншого, – сприятимуть більшому розвитку юридичного мислення, ніж простий, «очищений» від життєвих реалій випадок²¹.

Використовуючи на практичних заняттях офіційні збірки судових рішень, звіти про судові процеси з преси, матеріали з архівів судових установ, Загоровський пропонував для розгляду також випадки з власної юридичної практики. У Харкові правознавець побудував доволі успішну кар'єру *практикуючого юриста* – 1884 р. він здобув доступне для професора звання помічника присяжного повіреного, а за рік до того у своїй статті на сторінках «Юридичного вісника» обстоював право професорів, принаймні цивільного та кримінального права, на заняття адвокатурою, від чого однаково вигравали б інтереси науки й адвокатської корпорації.

У сфері практичної юриспруденції О. І. Загоровський, надто у «харківський» період, проявив себе здебільшого як юрисконсульт та представник міністерства народної освіти в судових справах. Зокрема, збереглися відомості про дві такі справи 1886 та 1890 рр. за позовами міністерства до приватних осіб: в першій з них, наприклад, Загоровський домігся стягнення з пані Новохацької 150 000 рублів на користь Санкт-Петербурзького практичного технологічного інституту (за що отримав винагороду 800 рублів)²².

Надаючи особливе значення практичним заняттям, Загоровський, однак, сповідував правило «практика для теорії, а не теорія для практики». Університет, наголошував вчений, не є практичною школою, що має випускати готових практиків, «які могли б прямо пересісти зі студентської лави до суддівського крісла», – мета університету як навчального закладу (та разом з тим наукової установи) у тому, щоб надати студентам знання з різних юридичних дисциплін і навчити їх прийомам наукового дослідження. Водночас добре засвоєна завдяки практичним заняттям теорія є ключем до свідомої та розумної практики²³.

Можна припустити, що, починаючи з 1889 р. взаємини О. І. Загоровського з юридичним факультетом погіршилися. Того року факультет, розглядаючи питання про надання відгуку міністрові юстиції на проект закону про неплатоспроможність, доручив цю справу Загоровському з огляду на те, що наукові заняття вченого обіймали проблематику банкрутства (протягом шістьох навчальних років (з 1884 по 1890 рр.), окрім свого предмета, він читав лекції на вакантній кафедрі торгового права)²⁴. Проте аж до 1891 р., незважаючи на заклики попечителя пришвидшити надання відгуку, Загоровський зволікав з цим, посилаючись на брак часу, а відтак взагалі відмовився, рапортувавши про те, що він не зобов'язаний надавати цей відгук²⁵. Далі надійшла пропозиція міністра звільнити проф. Загоровського від покладеного на нього факультетом обов'язку. Тож, ймовірно, саме загострення відносин з юридичним факультетом, а не стан здоров'я вченого, що потребував більш м'якого клімату, як стверджують офіційні джерела (і сам Загоровський в автобіографічній довідці), послугувало головною причиною його переходу до Новоросійського університету.

Оцінюючи значення «харківського» періоду в інтелектуальній біографії О. І. Загоровського, звернімо увагу на деякі його ключові моменти, як-от: зайняття вченим вагомим позиції в академічній системі та у професійно-юридичній діяльності; переорієнтація вектору наукових пошуків з ювенально-правових та цивілістичних студій на дослідження у галузі переважно сімейного права; встановлення наукових зв'язків на ґрунті спільної проблематики досліджень («дитячого» права); продовження педагогічної традиції поєднання теорії з практикою у викладанні курсу цивільного права. Саме в Харкові Загоровський сформувався як авторитетний знавець цивільного права. Упродовж 11 років вчений репрезентував кафедру цивільного права та судочинства Харківського юрфаку. В історії останньої цей період – один з найбільш стабільних у сенсі цілісності та неперервності викладання дисциплін, що його забезпечувала кафедра. Своєрідним підсумком діяльності Загоровського у Харкові стало нагородження його орденом Св. Анни «за відмінну старанність та особливі праці».

¹ Нейман А. М. Биография в истории экономической мысли: опыт интеллектуальной биографии Дж. М. Кейнса / А. М. Нейман // История через личность: историческая биография сегодня. – С. 330–332.

² Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред. проф. М. П. Чубинского и проф. Д. И. Багалея. – Х. : Изд. ун-та, 1908. – С. 70.

³ Там само. – С. 95.

⁴ Загоровский А. И. Новая книга о разводе: А. Д. Способин. О разводе в России. М., 1881 / А. И. Загоровский // Юридический вестник. – 1881. – Год тринадцатый второго десятилетия, № 11, ноябрь. – С. 528.

⁵ Способин А. Д. О разводе в России / А. Д. Способин. – М. : Тип. М. Н. Лаврова и Ко, 1881. – С. 2.

⁶ Загоровский А. И. Вказана праця. – С. 517.

⁷ «А се грехи злые, смертные...»: Русская семейная и сексуальная культура глазами историков, этнографов, литераторов, фольклористов, правоведов и богословов XIX – начала XX века : в 3 кн. Кн. 3 / Изд. подгот. Н. Л. Пушкарева, Л. В. Бессмертных. – М.: Ладомир, 2004. – С. 382.

⁸ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 45 (Новоросійський університет). – Оп. 4. – Спр. 1279 (Формулярний список о службе заслуженного ординарного професора действительного статского советника ИМУ А. И. Загоровского). – Арк. 5.

⁹ Там само. – Оп. 8. – Спр. 59. – Арк. 1.

¹⁰ Там само. – Арк. 7.

¹¹ Бузескул В. История Харьковского университета при действии устава 1884 г. (с 1884 до 1905 г.) / В. Бузескул. – Х. : Тип. Адольфа Дарре, 1905. – С. 12.

¹² Там само. – С. 15, 81.

¹³ Юридический факультет Харьковского университета... – С. 132.

¹⁴ Загоровский А. И. О преподавании и изучении гражданского права, в связи с некоторыми другими, сюда относящимися, вопросами. Глава III. О преподавании гражданского права / А. И. Загоровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1900. – Седьмое десятилетие. Часть CCCXXVIII, март. – С. 108.

¹⁵ Там само. – С. 114–115.

¹⁶ Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования... – С. 48.

¹⁷ Загоровский А. И. О преподавании и изучении гражданского права, в связи с некоторыми другими, сюда относящимися, вопросами. Глава VI. Общее заключение о практических занятиях / А. И. Загоровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1900. – Седьмое десятилетие. Часть CCCXXX, июль – август. – С. 8–9.

¹⁸ Юридический факультет Харьковского университета... – С. 116.

¹⁹ Загоровский А. И. О преподавании... / А. И. Загоровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1900. – Седьмое десятилетие. Часть CCCXXX, июль – август. – С. 11–12.

²⁰ Загоровский А. И. О праве профессором на занятие адвокатурой: к вопросу об отношении между юридической наукой и юридической практикой / А. И. Загоровский // Юридический вестник. – 1883. – Т. 12. – С. 504.

²¹ Загоровский А. И. О преподавании... / А. И. Загоровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1900. – Седьмое десятилетие. Часть CCCXXX, июль – август. – С. 13.

²² ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 1279. – Арк. 5–7.

²³ Загоровский А. И. О преподавании... / А. И. Загоровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1900. – Седьмое десятилетие. Часть CCCXXX, июль – август. – С. 7–8.

²⁴ Юридический факультет Харьковского университета... – С. 152.

²⁵ Там само. – С. 153.

Резюме

Буяджи Д. Д. «Харківський» період в інтелектуальній біографії професора О. І. Загоровського.

У статті розглядається один із малодосліджених періодів у науковій, викладацькій та професійно-юридичній діяльності незаслужено забутого правознавця другої половини XIX – початку XX ст. ст. О. І. Загоровського. У дослідженні застосовано концепт «інтелектуальна біографія», що дало змогу відтворити й проаналізувати історичний та соціокультурний контекст, в якому жив і працював вчений. Особливу увагу приділено педагогічній спадщині юриста, який був прихильником поєднання теорії з практикою у викладанні юридичних дисциплін. Використано архівні матеріали з фонду Новоросійського університету в Державному архіві Одеської області, які вперше запроваджуються до наукового обігу.

Ключові слова: вітчизняна цивілістика, історія ювенального права, сімейне право, Імператорський Харківський університет, інтелектуальна біографія, О. І. Загоровський, практичні заняття.

Резюме

Буяджи Д. Д. «Харьковский» период в интеллектуальной биографии профессора А. И. Загоровского.

В статье рассматривается один из малоисследованных периодов в научной, преподавательской и профессионально-юридической деятельности незаслуженно забытого правоведа второй половины XIX – начала XX ст. ст. А. И. Загоровского. В исследовании применен концепт «интеллектуальная биография», позволивший воссоздать и проанализировать исторический и социокультурный контекст, в котором жил и работал ученый. Особое внимание уделено педагогическому наследию юриста, сторонника сочетания теории с практикой в преподавании юридических дисциплин. Использованы архивные материалы из фонда Новоросийского университета в Государственном архиве Одесской области, которые впервые вводятся в научный оборот.

Ключевые слова: отечественная цивилистика, история ювенального права, семейное право, Императорский Харьковский университет, интеллектуальная биография, А. И. Загоровский, практические занятия.

Summary

Buyadgie D. The «Kharkiv» period in the intellectual biography of the professor A. Zagorovsky.

The article deals with one of the unexplored period in the scientific, teaching and professional law activities of wrongly forgotten legal scholar A. Zagorovsky (the second half of XIX – early XX centuries). Using the concept of «intellectual biography» in research we managed to reconstruct and analyze historical and socio-cultural context in which scientist lived and worked. The special attention is given to the pedagogical ideas of the lawyer who was a proponent of theory-and-practice synthesis in the teaching of legal disciplines. The archival records from the Novorossiysk University fund in the State Archive of Odessa region are for the first time introduced into academic use.

Key words: domestic science of civil law, history of juvenile law, family law, the Imperial University of Kharkiv, an intellectual biography, A. Zagorovsky, practical exercises.

Б. І. ГУТІВ

Богдан Ігорович Гутів, магістр права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

ФУЕРО СЕПУЛЬВЕДИ (1300 Р.) – ЗБІРНИК НОРМ ПРАВА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСПАНІЇ

Значний інтерес для сучасної історико-правової науки становлять маловивчені середньовічні зводи законів, у тому числі судебники (фуерос) королівств, що входили до складу середньовічної Іспанії, зокрема королівства Кастилії, серед яких особливе місце займає Фуеро Сепульведи.

Слово «фуеро» має низку подібних значень. Так, ще відомий іспанський енциклопедист ХІХ ст. Мартінес Маріна виділяв чотири із них: звичай; грамота або привілей, що звільняє від податків або повинностей; грамота про поселення; нотаріальний документ про дарування чи володіння приватноправового характеру. Однак докладне фуеро, до типу якого належить текст Сепульведи, – це звід матеріального і процесуального права, що достатньо повно регулює відповідні інститути¹. Вчений С. Д. Червонов називав фуерос кодексами звичаєвого права міст Центральної Іспанії², а також наголошував на тому, що фуеро – це передусім судебник³.

Кастилія означає «країна замків», «країна фортець». Тут було багато міст з відмінною від європейської структурою. Ці міста були укріпленими пунктами-фортецями, головне призначення яких – оборона та дальше просування на південь. Відтак населення цих міст повинно було передусім нести військові повинності, утворюючи військові загони – піхоти та кавалерії. Причому керівна роль належала рицарській кавалерії. Міста отримали право самоврядування, і їм доводилося вести військові операції, розраховуючи тільки на себе. Кожне місто мало свої права, звичаї та привілеї – *fueros* (фуерос). Ці фуерос були збірниками законів даного міста, а також зібранням привілеїв, якими це місто користувалося в силу свого права на самоврядування⁴.

Фортеця Сепульведа першою із поселень на південь від ріки Дуеро, яка тривалий час слугувала кордоном між мусульманським півднем та християнською північчю, отримала ще в 1076 р. грамоту, яка поклала початок праву Естремадури – земель від ріки Дуеро до гір Гредос та Гвадаррама, які будучи «нічийними», розділяли Астуро-Леонське королівство та мавританські князівства-тайфи. Це право гарантувало колоністам, які приходили з півночі Іспанії та півдня Франції, різні податкові пільги та свободи⁵.

Перша згадка про Сепульведу міститься у хроніці Сампіро за 940 р. і в Перших кастильських анналах. Кастильський граф за дорученням леонського короля Раміро II (930–955 рр.) заселив руїни фортеці⁵, а Фернан Гонсалес включив до складу королівства Кастилії Сепульведу.

Король Альфонсо VI 17 листопада 1076 р. пожалував Сепульведі грамоту, якою подарував фортеці велику округу і зазначив її межі. Також вона містила норми, котрі регулювали судові позови, судові рішення (вироки), звичаї та інше.

Фуеро Сепульведи датований 1300 р., а відтак у ньому враховано всі зміни, які пройшли у суспільстві за понад як двісті років, зокрема, зміни політичних, суспільних та військових умов, що відбулися внаслідок великих завоювань кастильських королів Альфонсо VIII, Фернандо III, Альфонсо X. Міста Естремадури та міське рицарство перетворились на потужну фінансово-військову силу та були представлені в кортесах (станово-представницьких зборах). Засідання кортесів вперше було скликано у королівстві Леон 1188 р. У ХІІІ ст. після об'єднання Леону з Кастилією виникли Генеральні кортеси. До їх складу постійно входили представники міст, роль і значення яких в даний час значно зросли. Міста виступали сконсолідовано та згуртовано. Це дало їм змогу стати впливовою і сильною структурою не лише економічного, а й державно-політичного життя⁶.

Фуеро Сепульведи складалися з 254 титулів (статей), що відображали розвиток муніципії та її права впродовж ХІІ та ХІІІ століть.

Відповідно до титулу 254 Фуеро Сепульведи (FS, t. 254) король дон Альфонсо і його дружина донья Інес повеліли зробити книгу цього фуеро і «слухали, як його читали, і пожалували його». Про це також йдеться у титулі 1 Фуеро Сепульведи: «Насамперед даю і жалую тим, хто живе в Сепульведі і тим, хто буде жити в майбутньому, Сепульведу зі всією її округою, з горами і джерелами, вигонами і пасовищами, ріками, покладами солі, срібла, заліза та іншого металу».

Відтак, вже у першому титулі судебногоника йшлося про громадську общину з центром у місті Сепульведі, до якої входила вся округа. Громадська община включала в себе сільські общини (села), парафії, податкові округи та міський центр. Однак у цій структурі громадської общини головним елементом було місто. Рада –

© Б. І. Гутів, 2015

* Такі пільги передбачені в титулі 12 Фуеро Сепульведи: «Такі покращення (*mejoria*) жалую також всім поселенцям в Сепульведі: хто прийшов з-за віри (*de creencia*), чи це буде християнин, чи мавр, чи єврей, вільний чи раб, хай приходить без побоювання і не відповідає ні за воровство, ні за борг, ні за поруку, на за віру (*creencia*), ні за будь-яке інше діяння, скоєне ним до поселення в Сепульведі».